

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

ХІЛЯ АННА ВІКТОРІВНА

УДК 378.036-057.87:78.077(043.3)

**ВИХОВАННЯ У ДІТЕЙ З ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ ОБМЕЖЕННЯМИ
ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЖИТТЯ ЗАСОБАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

Вінниця – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського, Міністерство освіти і науки України, м. Вінниця.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Деркач Оксана Олексіївна,
Всеукраїнська громадська організація
«Арт-терапевтична асоціація»,
м. Київ.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Канішевська Любов Вікторівна,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України, професор кафедри
педагогіки, м. Київ;

кандидат педагогічних наук, доцент
Лисенкова Ірина Петрівна,
Миколаївський міжрегіональний інститут розвитку
людини Вищого навчального закладу «Університет
«Україна», професор кафедри психології та
спеціальної освіти, м. Миколаїв.

Захист відбудеться «18» жовтня 2017 року о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.05.053.01 у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського за адресою: 21100, м. Вінниця, вул. Острозького, 32, корпус № 2, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (21100, м. Вінниця, вул. Острозького, 32) та на сайті університету за адресою www.vspu.edu.ua.

Автореферат розісланий «15» вересня 2017 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Коломієць А. М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасний етап розвитку освіти в Україні характеризується зміною її концептуальних засад та утвердженням нового, особистісно орієнтованого підходу, за якого в центр освітньої системи ставиться цінність особистості кожної дитини, забезпечення гармонійного співвідношення її особистісних і творчих якостей, формування необхідних життєвих компетентностей. Особливого значення такий підхід набуває в роботі з дітьми з функціональними обмеженнями, життєвий простір яких часто обмежується сім'єю та персоналом спеціалізованих медичних і соціальних установ. Тож актуальності набуває питання створення оптимальних умов для оволодіння дітьми з функціональними обмеженнями соціально прийнятними та культурно обумовленими формами взаємодії та життєвими стратегіями на основі засвоєння загальнолюдських і національних духовних цінностей, особливо в умовах пропаганди світоглядного примітивізму, насильства, агресії, нівелювання загальнолюдських цінностей в засобах масової інформації (ЗМІ).

В основі змін, що висувають до освітянської громади України комплекс нових завдань, лежить низка ратифікованих міжнародних нормативно-правових документів (Конвенція ООН про права дитини, Саламанська Декларація осіб з особливими потребами, Конвенція ООН про права інвалідів) та внутрішніх законодавчих актів України. Теоретичним підґрунтям побудови нової виховної взаємодії в цих умовах можуть стати наявні концепції виховання підростаючого покоління, створені такими провідними науковцями України та близького зарубіжжя, як Ш. Амонашвілі, І. Бех, Є. Бондаревська, О. Киричук, В. Крижко, В. Моляко, О. Савченко, В. Сухомлинський, О. Сухомлинська та ін.

В умовах пошуку нових ефективних методів і прийомів ціннісного виховання дітей з функціональними обмеженнями увага фахівців усе частіше звертається до інноваційних освітніх і розвивальних технологій. Аналіз наукових праць засвідчує, що сьогодні особлива увага приділяється розробці теоретичних і методичних засад організації психолого-педагогічного супроводу дітей з функціональними обмеженнями (В. Бондар, О. Комісарова, З. Ленів, В. Синьов, Є. Синьова, Л. Фомічова, А. Шевцов, М. Шеремет, Д. Шульженко та ін.). Особливої уваги заслуговують наукові пошуки, присвячені питанням теорії та методики виховання дітей з функціональними обмеженнями засобами мистецтва, що мали місце в останні десятиліття (О. Вержиковська, І. Григор'єва, В. Ерніязова, І. Кузава, Л. Куненко, І. Тат'янчикова, Л. Ханзерук та ін.).

Питання реалізації виховного та світоглядного потенціалу мистецтва постійно знаходиться в полі зору провідних вітчизняних учених (Г. Локарева, Н. Миропольська, О. Отич, О. Рудницька, Г. Тарасенко, О. Федій, Г. Шевченко та ін.). Проте початок ХХ століття ознаменувався входженням в освітній простір арт-терапії – інноваційної технології, що сформувалася на межі різних наукових галузей і нині, в умовах пошуку нових ефективних методів і

прийомів ціннісного виховання дітей з функціональними обмеженнями, може стати унікальним способом спілкування дитини із самою собою; інструментом, що допоможе зрозуміти й оцінити свої почуття, спогади, образи майбутнього.

Аналіз стану розвитку наукової думки засвідчує, що за останні десятиліття виконано низку дисертаційних досліджень щодо використання арт-терапії в роботі з дітьми з функціональними обмеженнями. Так, у зарубіжній практиці використання лялькового театру як методу арт-терапії для роботи з дітьми, які мають емоційні розлади, досліджував М. Герньєр; особливості арт-терапевтичної роботи з дітьми, які мають аутизм, вивчав Р.-А. Тайп; вплив дитячих уподобань на розуміння та інтерпретацію продуктів арт-терапевтичної творчості та особливості арт-терапевтичних технік у процесі роботи з дітьми з родин, що потерпають від бідності, вивчали Е. Морісон та К. Рамірес. У дослідженнях російських науковців особлива увага зверталася передусім на питання філософських засад арт-терапії та методології системної арт-терапії (О. Копитін, Л. Тіхонович), арт-терапевтичної роботи з дітьми з функціональними обмеженнями (О. Іонов, О. Медведева), використання арт-терапії як засобу психокорекційної роботи (Л. Белозорова, Л. Кузнецова, Ю. Некрасова) та розвитку індивідуальності особистості дитини в соціально-педагогічній практиці (А. Грішина, Л. Лебедева) та ін. Що стосується вітчизняної практики, то це питання представлено в працях З. Ленів, І. Лисенкової, Н. Полякової та ін.

Отже, виявлені суперечності між: потужним світоглядно-виховним потенціалом мистецтва з його можливостями формувати емоційно-почуттєву й світоглядну сфери особистості та засиллям псевдокультурної й антигуманної мистецької продукції в ЗМІ, що спричиняють втрату загальносуспільних духовних орієнтирів і національних культурних традицій; високоефективними можливостями арт-терапевтичної художньо-творчої діяльності в розвитку та формуванні особистості дитини з функціональними обмеженнями, виховання її ціннісного світогляду та наявним досвідом її організації в роботі з дітьми з функціональними обмеженнями; об'єктивно обумовленою потребою суспільства у вихованні ціннісного ставлення до життя в дітей з функціональними обмеженнями засобами арт-терапії й недостатньою розробленістю відповідного науково-методичного забезпечення процесу, зумовили вибір теми нашого дослідження – «Виховання у дітей з функціональними обмеженнями ціннісного ставлення до життя засобами арт-терапії».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження проводилося відповідно до плану науково-дослідної роботи Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, є складовою комплексної наукової теми кафедри дошкільної та початкової освіти «Підготовка майбутніх педагогів до реалізації наступності дошкільної та початкової освіти в контексті педагогічної інновації» (протокол № 5 від 21 листопада 2012 р.). Роль здобувача в її виконанні полягає в розробці, обґрунтуванні й експериментальній перевірці педагогічних умов виховання в дітей з функціональними обмеженнями ціннісного ставлення до життя засобами арт-терапії.

Тему дисертації затверджено вченою радою Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол № 6 від 29 грудня 2010 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 7 від 24 вересня 2013 р.).

Мета дослідження полягає в теоретичному розробленні, обґрунтуванні та експериментальній перевірці організаційно-педагогічних умов виховання в дітей з функціональними обмеженнями ціннісного ставлення до життя засобами арт-терапії.

Об'єктом дослідження є процес виховання в дітей з функціональними обмеженнями ціннісного ставлення до життя.

Предмет дослідження – організаційно-педагогічні умови виховання в дітей з функціональними обмеженнями ціннісного ставлення до життя засобами арт-терапії.

Завдання дослідження:

1. Здійснити дефінітивний аналіз ключових понять і з'ясувати особливості використання арт-терапії як засобу виховання дітей з функціональними обмеженнями в зарубіжній і вітчизняній педагогічній теорії та практиці.

2. Визначити критерії, показники та схарактеризувати рівні вихованості ціннісного ставлення до життя в дітей з функціональними обмеженнями.

3. Розробити модель та обґрунтувати організаційно-педагогічні умови виховання ціннісного ставлення до життя в дітей з функціональними обмеженнями засобами арт-терапії.

4. Експериментально перевірити ефективність методики реалізації організаційно-педагогічних умов виховання в дітей з функціональними обмеженнями ціннісного ставлення до життя засобами арт-терапії.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що процес виховання в дітей з функціональними обмеженнями ціннісного ставлення до життя засобами арт-терапії буде ефективним за таких організаційно-педагогічних умов:

- застосування в системі психолого-педагогічного супроводу дітей з функціональними обмеженнями тренінгових форм арт-терапевтичної роботи;
- забезпечення наскрізного арт-терапевтичного супроводу дітей з функціональними обмеженнями;
- організація конструктивної художньо-творчої арт-терапевтичної взаємодії дітей з функціональними обмеженнями та їхніх батьків.

Для реалізації поставленої мети й розв'язання сформульованих у дослідженні завдань нами було використано комплекс взаємопов'язаних **методів** дослідження:

- *теоретичні* (аналіз, синтез, порівняння, класифікація та узагальнення інформації з нормативних документів, філософської, психологічної, педагогічної літератури й методичних джерел в аспекті досліджуваної проблеми; систематизація та узагальнення власного педагогічного досвіду, моделювання), що дало змогу сформулювати власний погляд на поставлену проблему, виявити наукові засади створення експериментальної моделі

виховання в дітей з функціональними обмеженнями ціннісного ставлення до життя засобами арт-терапії;

- *емпіричні* (анкетування, опитування, спостереження, бесіди, узагальнення, аналіз продуктів художньо-творчої діяльності дітей з функціональними обмеженнями, педагогічний експеримент), що використовувалися з метою діагностування рівнів сформованості ціннісного ставлення до життя в дітей з функціональними обмеженнями та перевірки ефективності виокремлених організаційно-педагогічних умов його виховання засобами арт-терапії;

- *статистичні* (статистична обробка результатів дослідження, їх якісний аналіз, відображення в табличних і графічних формах), що були застосовані з метою узагальнення результатів експериментального дослідження та забезпечення їх достовірності.

Наукова новизна й теоретичне значення одержаних результатів полягають у тому, що:

- *уперше* розроблено модель виховання в дітей з функціональними обмеженнями ціннісного ставлення до життя засобами арт-терапії та визначено, обґрунтовано й експериментально перевірено організаційно-педагогічні умови виховання в дітей з функціональними обмеженнями ціннісного ставлення до життя засобами арт-терапії (застосування в системі психолого-педагогічного супроводу дітей з функціональними обмеженнями тренінгових форм арт-терапевтичної роботи; забезпечення наскрізного арт-терапевтичного супроводу дітей з функціональними обмеженнями; організація конструктивної художньо-творчої арт-терапевтичної взаємодії дітей з функціональними обмеженнями та їхніх батьків); визначено критерії (рефлексивний, когнітивний, аксіологічний, праксіологічний), показники та рівні (високий, достатній, середній, нижче середнього, низький) сформованості в дітей з функціональними обмеженнями ціннісного ставлення до життя;

- *уточнено* поняття «ціннісне ставлення до життя в дітей з функціональними обмеженнями», яке визначається нами як «сукупність світоглядних установок дитини, що базуються на визнанні людини та її життя найвищою цінністю, адекватному уявленні про образ власного «Я» та системі знань про механізми ефективної життєвої самореалізації, що спонукають до життєстверджувальної поведінки на основі сформованих практичних умінь»;

- *подальшого розвитку* набули методи та форми виховання в дітей з функціональними обмеженнями ціннісного ставлення до життя засобами арт-терапії.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в упровадженні методики реалізації організаційно-педагогічних умов виховання в дітей з функціональними обмеженнями ціннісного ставлення до життя засобами арт-терапії. Матеріали дослідження, що знайшли відображення в посібниках «Подорож країною «Якія»: Виховання ціннісного ставлення до життя в дітей (дітей з функціональними обмеженнями, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах) через компонент «Я-особистість» засобами арт-терапії», «Таємниця в колі. Кишенькова книжечка анти-стрес», «Арт-терапія у системі

засобів виховання ціннісного ставлення до життя у дітей та молоді з функціональними обмеженнями», висвітлені на сторінках інформаційно-аналітичного веб-сайту (розміщений за адресою <https://artex.in.ua>) та блогу (розміщений за адресою aboutlifeukraine.blogspot.com), можуть бути використані фахівцями освітньої та соціальної сфери, а також батьками дітей з функціональними обмеженнями для виховання в них ціннісного ставлення до життя засобами арт-терапії.

Основні результати дослідження **впроваджено** в освітньо-реабілітаційний процес Вінницького центру соціальної реабілітації дітей-інвалідів «Промінь» Міністерства соціальної політики України (довідка № 49 від 25.03.2016 р.); Волинського центру соціальної реабілітації дітей-інвалідів (довідка № 633 від 15.12.2016 р.); Державного комплексу реабілітації дітей-інвалідів, м. Миколаїв (довідка № 617 від 16.11.2016 р.); Роменського центру соціальної реабілітації дітей-інвалідів (довідка № 103 від 28.12.2016 р.); Хустської загальноосвітньої школи-інтернату для дітей із зниженим слухом (довідка № 105 від 13.06.2016 р.), а також у практику роботи мережі центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді й закладів соціального обслуговування Вінницької області (довідка Вінницького обласного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді № 02-20/05 від 28.05.2014 р.).

Апробацію результатів дослідження здійснено під час роботи 31 науково-практичної конференції різного рівня. Серед них: *18 міжнародних*: «Арт-терапія: інноваційний простір для підтримки фізичного, психічного та духовного здоров'я людини» (Миколаїв, 2010); «Социально-педагогическая и медико-психологическая поддержка развития личности в онтогенезе» (Брест, Білорусія, 2012); «Простір арт-терапії: досвід становлення» (Київ, 2013); «Музична культура й освіта Буковини в Європейському вимірі» (Чернівці, 2013); «Socialinis ugdimas: postmodernios visuomenes issukiai vaiku ir jaunimo socializacijai» (Siauliai, Литва, 2013); «Простір арт-терапії: ресурси зцілення» (Київ, 2014); «Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти» (Вінниця, 2011, 2015); «Простір арт-терапії: мистецтво життя» (Київ, 2015); «Еколого-валеологічне виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в сучасному освітньому просторі» (Суми, 2015); «Простір арт-терапії: палітра почуттів» (Київ, 2016); «Освіта дітей з особливими потребами: від інституалізації до інклюзії» (Вінниця, 2016); «Педагогіка в системі гуманітарного знання» (Хмельницький, 2016); «Проблеми надання вищої освіти особам з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору» (Вінниця, 2016); «IX International Congress on Social Sciences and Humanities» (Вена, Австрія, 2016); «Перспективи розвитку сучасної науки» (Львів, 2016); «Значимість психології в сучасному суспільстві» (Одеса, 2016); «Становлення і розвиток педагогіки» (Івано-Франківськ, 2016); *6 всеукраїнських*: «Традиції та інновації в педагогіці початкової школи» (Сімферополь, 2010, 2011, 2012); «Науково-педагогічні засади формування соціальних компетенцій учнів з особливими освітніми потребами як складової навчально-реабілітаційного процесу» (Запоріжжя, 2011); «Модернізація змісту передшкільної освіти» (Миколаїв, 2013); «Актуальні проблеми мистецької освіти в системі вищої школи» (Херсон, 2014); *3 регіональних*: «Фестиваль професійної практичної психології»

(Вінниця, 2010, 2011); «Реалізація ідей В. О. Сухомлинського в практиці роботи сучасної початкової школи» (Вінниця, 2011); 4 звітних конференціях викладачів і студентів Інституту педагогіки, психології та мистецтв Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Вінниця, 2011, 2012, 2013, 2014) та на засіданнях кафедри дошкільної та початкової освіти.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел до кожного розділу (313 найменувань), загальних висновків та додатків (19 на 83 сторінках). Дисертація містить 12 рисунків на 12 сторінках та 17 таблиць на 17 сторінках. Загальний обсяг роботи становить 256 сторінок, основний зміст викладено на 198 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, ступінь розробленості проблеми, її зв'язок з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення здобутих результатів; подано відомості про апробацію і впровадження одержаних у процесі наукового пошуку даних, публікації автора; узагальнено структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі – **«Теоретичні засади проблеми виховання в дітей з функціональними обмеженнями ціннісного ставлення до життя засобами арт-терапії»** – досліджено основні етапи становлення ціннісно-орієнтаційного підходу в зарубіжній і вітчизняній виховній практиці; здійснено аналіз особливостей виховання дітей з функціональними обмеженнями; здійснено аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду використання засобів арт-терапії у вихованні дітей з функціональними обмеженнями.

Вивчення генези та еволюції системи гуманістичних цінностей суспільства дозволило визначити, що підвалини розвитку гуманістичних ціннісних орієнтацій було закладено видатними філософами та мислителями епохи Відродження (Ф. Бекон, Дж. Боккаччо, Дж. Бруно, Л. Да Вінчі, Ф. Рабле та інші), які визначали такі цінності, як гармонія та відчуття прекрасного, моральність і мудрість, справедливість та чесність, неупереджене ставлення до оточуючих, сімейне життя, дружба, загартованість (фізична та духовна), зусилля (вчинки та дії). Їх ідеї знайшли продовження в працях французьких філософів XVII-XVIII ст. (К. Гельвецій, П. Гольбах, Д. Дідро, Ж. Ламетрі та ін.), які вивели в ранг цінностей індивідуальні та соціальні інтереси людини; повагу до її досвіду, потреб та особливостей; пошук істини через одержання знань, жвавість розуму та уяви; спілкування з природою та вміння отримувати насолоду; розуміння власних відчуттів та оточуючих людей, їх прийняття. Означені тенденції підхопили представники «нового гуманізму» (Д. Дьюї, А. Маслоу, Е. Фромм), які звернулися до психолого-педагогічних процесів творення особистості, що розкривалися через взаємозв'язок розвитку потреб і цінностей у самоактуалізації людини.

Окрема увага у форматі нашого дослідження була приділена аспектам генези вітчизняного гуманістично-ціннісного світогляду, що бере свій початок

із часів праслав'ян, які найбільшою цінністю вважали шанування предків, добрих вчинків та очищення власної душі, що знайшло своє відображення в документах давньоруської доби: «Слові о полку Ігоревім», «Повісті минулих літ», «Повчанні Володимира Мономаха дітям» та ін. Яскравими представниками більш пізньої вітчизняної філософської та педагогічної думки, які займалися питанням цінностей, були Г. Сковорода (цінність пізнання себе, своєї природи та потреби реалізації себе), К. Ушинський (любов до Батьківщини, народність та відчуття сучасності як соціальна цінність; впевненість, знання, психологічний такт як професійні цінності; моральність, доброта, справедливість та краса як особистісні цінності), В. Сухомлинський (багатство духовного світу, духовних інтересів, запитів і потреб; постійне прагнення до моральної досконалості та високоморальне бажання стати сьогодні кращим, ніж учора; активне ставлення до навколишнього світу; інтелектуальне та естетичне багатство тощо) та ін.

Аналіз основних підходів, що панують у сучасній науці та практиці, дозволив з'ясувати сутність феноменів «цінності», «ціннісні орієнтації особистості», «ціннісне ставлення» та визначити особливості ціннісного виховання на сучасному етапі розбудови вітчизняної системи освіти. Вивчення філософських, психологічних та педагогічних праць минулого (Б. Ананьєв, А. Леонтьєв, Б. Лихачов, М. Рокіч та ін.) і сучасності (І. Бех, Є. Бондаревська, Л. Канішевська, І. Підласий, Г. Тарасенко, Г. Шевченко та ін.) дозволив виокремити основні концепти сенсожиттєвого підходу у вихованні ідеалу особистості, сучасних уявлень про сутність і призначення людини та сформулювати власне визначення *«ціннісного ставлення до життя у дітей з функціональними обмеженнями»*, яке ми розглядаємо як сукупність світоглядних установок дитини, що базуються на визнанні людини та її життя найвищою цінністю, адекватному уявленні про образ власного «Я» та системі знань про механізми ефективної життєвої самореалізації, що спонукають до життєстверджувальної поведінки на основі сформованих практичних умінь.

У межах другого підрозділу нами здійснено аналіз документів, що регулюють відносини міжнародної спільноти та державних установ з людьми з функціональними обмеженнями (Конвенція ООН про права дитини, 1989; Саламанська Декларація осіб з особливими потребами, 1994; Конвенція ООН про права інвалідів, 2008) та низки законодавчих актів, що регламентують надання соціального та психолого-педагогічного супроводу дітям з функціональними обмеженнями в умовах інклюзивної освіти та Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Окрему увагу нами було приділено вивченню основних закономірностей психо-фізіологічного розвитку дітей з функціональними обмеженнями (проблеми опорно-рухового апарату; затримка психічного розвитку; розумова відсталість або вади інтелектуального розвитку; проблеми розвитку слуху та мови; проблеми розвитку зору; порушення в емоційно-вольовій сфері; комплексні порушення психофізичного розвитку) та теоретико-методологічним засадам організації виховної роботи в умовах інклюзивної освіти та Центрів соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями з

метою забезпечення сприятливих умов для саморозвитку, самопрояву та подальшої успішної життєвої самореалізації.

Вивчення наукового доробку вчених США, країн Західної та Східної Європи дозволило узагальнити наявний досвід реалізації терапевтичного потенціалу мистецтва та художньої творчості в системі психолого-педагогічного супроводу дітей з функціональними обмеженнями (М. Герньєр, Е. Морісон, К. Рамірес – США; Р.-А. Тайп – Англія; А. Марінов, П. Цанєв, Є. Алексієва, С. Нуєв – Болгарія; І. Совієр-Касшпик, Р. Шоу – Польща; С. Ігумнов – Білорусь; Л. Тіхонович, О. Іонов, О. Копитін, Л. Лебедева, О. Медведєва, Т. Кісельова – Росія та ін.). Можливості реалізації виховного та терапевтичного потенціалу мистецтва в роботі з дітьми з функціональними обмеженнями також неодноразово привертала увагу українських учених (О. Вержиховська, І. Григорьєва, В. Ерніязова, І. Кузава, Л. Куненко, І. Татьянчикова, Л. Ханзерук та ін.). Проте початок нового століття ознаменувався активізацією інтересу вітчизняних науковців і практиків до арт-терапії як технології впливу на психіку людини засобами мистецтва та художньої творчості, що дозволяє системно зреалізувати той психокорекційний та терапевтичний потенціал, що ним володіє мистецтво.

Загалом аналіз наукових праць засвідчує, що арт-терапія посіла належне місце у вітчизняній науці та практиці. Системно описують практику використання арт-терапії як наукової галузі О. Вознесенська, Ю. Гундертайло та О. Скар; окремі складові арт-терапевтичного процесу ґрунтовно досліджують І.Борейчук (фототерапія), О. Бреусенко-Кузнецов, О. Плетка (казкотерапія), Л. Волкова (кольоротерапія), С. Львова (лялькотерапія), В. Любота (інтегрований театр), Л. Мова (рухова терапія), Г. Побережна (музична терапія), О. Федій (естетотерапія) та ін. Окремо варто відзначити становлення педагогічного напрямку арт-терапії – арт-педагогіку (С. Андрейчин, Т. Гніда, О. Деркач, О. Кондрицька та ін.). Активно розвиваються методи арт-терапевтичної роботи з різними категоріями населення, зокрема – з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах (Л. Галіцина); з дітьми, які мають психічні травми (О. Данькова); з сім'ями загиблих Небесної сотні та в АТО (В. Кочубей); переселенців (Ю. Гундертайло, М. Сидоркіна); військовослужбовців, які беруть участь у бойових діях тощо. Окрема увага приділяється використанню методів арт-терапії в роботі з дітьми із затримкою психічного розвитку (І. Лисенкова), аутизмом (Н. Полякова), проблемами мовлення (З. Ленів) та ін. Проте запропоновані методики спрямовані, переважно, на використання впливу лише одного виду мистецтва в роботі з окремо визначеною категорією дітей, мають вузько корекційну спрямованість та мало спрямовані на розв'язання виховних завдань, тому не є універсальними й потребують розширення та адаптації для інших категорій дітей з вадами розвитку, особливо в умовах інклюзивної освіти та Центрах соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями.

У другому розділі – **«Організаційно-педагогічні умови виховання в дітей з функціональними обмеженнями ціннісного ставлення до життя засобами арт-терапії та методика їх реалізації»** – нами було запропоновано модель процесу виховання ціннісного ставлення до життя в дітей з

функціональними обмеженнями засобами арт-терапії, що включає *цільовий* (визначає мету – виховання високого рівня ціннісного ставлення до життя в дітей з функціональними обмеженнями засобами арт-терапії), *методологічний* (визначає принципи (гуманізації; зв'язку виховання з життям; безперервності, системності, послідовності й наступності виховання; взаємопідтримки; корекційно-компенсаційної спрямованості виховання та художньо-корекційної дії) та методи (формування свідомості особистості; стимулювання діяльності й поведінки; самопізнання та самовиховання; емоційного впливу; експресивної арт-терапії) виховання ціннісного ставлення до життя в дітей з функціональними обмеженнями засобами арт-терапії), *процесуальний* (визначає організаційно-педагогічні умови, критерії та показники виховання ціннісного ставлення до життя в дітей з функціональними обмеженнями засобами арт-терапії) і *результативний* блоки (відображає кінцевий результат виховного процесу та рівні вихованості ціннісного ставлення до життя в дітей з функціональними обмеженнями засобами арт-терапії). Модель процесу представлена на рисунку 1.

Упровадження першої організаційно-педагогічної умови – застосування *в системі психолого-педагогічного супроводу дітей з функціональними обмеженнями тренінгових форм арт-терапевтичної роботи* – здійснювалося через розвивальну модульно-тренінгову арт-терапевтичну програму «Подорож країною цінностей», метою якої є виховання в дітей ціннісного ставлення до життя через розуміння себе (власного «Я») та виховання досвіду ефективної соціальної взаємодії з опорою на «зону ближнього розвитку». У рамках реалізації цієї програми нами було виділено шість змістових модулів («Я-особистість»; «Фізичне здоров'я»; «Психічне здоров'я»; «Сім'я»; «Життєорганізація»; «Самореалізація»), кожен із яких дозволив якісно та ґрунтовно пропрацювати з дитиною з функціональними обмеженнями основні компоненти ціннісного ставлення до життя. Означена програма містить п'ятнадцять тренінгових занять тривалістю 50 хвилин, що проводяться у форматі групової арт-терапевтичної роботи. У відповідності до специфіки роботи з дітьми з функціональними обмеженнями, структура кожного заняття цієї програми містить підготовчий, інформаційний, художньо-творчий і творчо-рефлексивний етапи. Кількість учасників варіюється від 5 до 7 дітей з функціональними обмеженнями й коригується відповідно до складності нозологій учасників кожної окремої групи.

Друга організаційно-педагогічна умова – *забезпечення наскрізного арт-терапевтичного супроводу дітей з функціональними обмеженнями* – реалізувалася через пізнавально-розвивальні (перегляд театральних вистав і концертів; екскурсії; заочні мандрівки), художньо-творчі (гурткова робота; арт-студії; інтегрований театр) та творчо-розважальні (фестивалі творчості й талантів; святково-концертні програми; конкурсно-розважальні програми) форми організації арт-терапевтичного супроводу дітей з функціональними обмеженнями в умовах інклюзивної освіти та Центрів соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями.

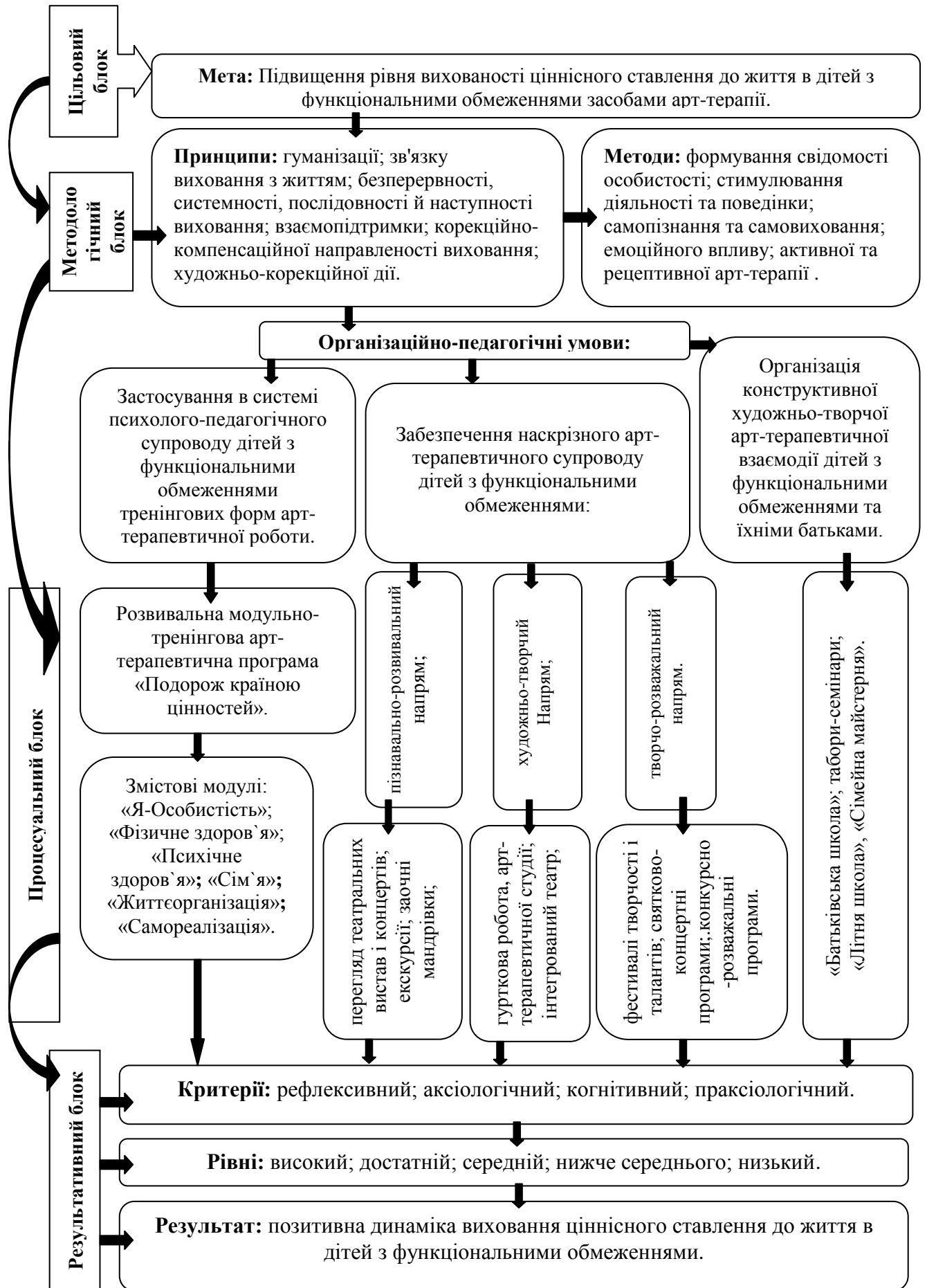

Рис. 1. Модель процесу виховання ціннісного ставлення до життя в дітей з функціональними обмеженнями засобами арт-терапії.

Реалізація третьої організаційно-педагогічної умови – *організація конструктивної художньо-творчої арт-терапевтичної взаємодії дітей з функціональними обмеженнями та їхніх батьків* – передбачала проведення низки соціально-педагогічних інтегративних заходів, зокрема – «Батьківська школа», табір-семінар, «Літня школа», «Сімейна майстерня», у рамках яких відбувалася організація спільної художньо-творчої діяльності дітей та їхніх батьків, що дозволяло в невимушеній, теплій атмосфері спільної спонтанної творчості проявити свої почуття, пізнати внутрішній світ один одного, одержати новий досвід ефективної взаємодії, відчути ту єдність, що є притаманною саме родині.

У третьому розділі – **«Експериментальна перевірка дієвості педагогічних умов виховання ціннісного ставлення до життя в дітей з функціональними обмеженнями засобами арт-терапії»** – відображено результати експериментальної апробації методики реалізації організаційно-педагогічних умов виховання в дітей з функціональними обмеженнями ціннісного ставлення до життя засобами арт-терапії; презентовано перебіг і результати констатувального та контрольного етапів експерименту, їхній якісний і кількісний аналіз; сформульовано висновки щодо динаміки та ефективності запропонованої моделі.

Так, з метою вивчення вихованості ціннісного ставлення до життя в дітей з функціональними обмеженнями нами було проведено констатувальний етап педагогічного експерименту (на базі мережі центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та закладів соціального обслуговування Вінницької обл.); закладів системи соціального захисту населення: Вінницький центр соціальної реабілітації дітей-інвалідів «Промінь» Міністерства соціальної політики України (м. Вінниця, Вінницька обл.); Волинський центр соціальної реабілітації дітей-інвалідів (м. Луцьк, Волинської обл.); Державний комплекс реабілітації дітей-інвалідів (м. Миколаїв, Миколаївської обл.); Роменський центр соціальної реабілітації дітей-інвалідів (м. Ромни, Сумської обл.); Хустська загальноосвітня школа-інтернат для дітей із зниженим слухом, м. Хуст, Закарпатська обл.). Загалом в опитуванні взяли участь 356 дітей з функціональними обмеженнями (з них 178 осіб жіночої статі та 178 – чоловічої) віком від 7 до 14 років із такими нозологіями захворювань: проблеми опорно-рухової системи, затримка психічного розвитку, інтелектуальна недостатність, проблеми слуху та мовлення, серцево-судинні захворювання.

Відповідно до завдань нами було визначено критерії, показники (рефлексивний: сформованість образу «Я»; адекватність самооцінки дитини з функціональними обмеженнями; аксіологічний: наявність власного ідеалу людини та моделі ефективної життєвої самореалізації; сформованість системи життєстверджувальних ціннісних орієнтацій; когнітивний: знання сутності ключових понять, що визначають ціннісне ставлення до життя; обізнаність у формах ефективної життєорганізації та самореалізації; праксіологічний: сформованість умінь цілепокладання та планування власної життєвої самореалізації; сформованість умінь здійснення власної ефективної життєдіяльності) та рівні вихованості ціннісного ставлення до життя в дітей з функціональними обмеженнями:

- **високий рівень** – характеризується ґрунтовною обізнаністю щодо сутності понять «життя», «здоров`я», «емоції», «сім`я», «самореалізація», «життеорганізація», високою варіативністю та креативністю асоціацій у поясненні розуміння їхньої сутності, усвідомлення особистісної та соціальної цінності. Такі діти обізнані у способах здоров`язберігаючої поведінки, питань самореалізації, планування та організації простору і часу; мають адекватну самооцінку, у повній мірі мотивовані у процесах самопрезентації, самоорганізації, саморозвитку та самореалізації у активній художньо-творчій соціально направленій діяльності; демонструють здатність до критичного мислення та аналізу ефективності власної життєдіяльності у відповідності до сформованого ідеального образу людини. Власний образ «Я» характеризується незначною розбіжністю із наявним ідеалом успішної життєвої самореалізації, що є запорукою їхньої ефективної подальшої життєвої самореалізації та успішної інтеграції у суспільство;

- **достатній рівень** – характеризується достатнім рівнем обізнаності щодо сутності понять «життя», «здоров`я», «емоції», «сім`я», «самореалізація», «життеорганізація», середньою здатністю до креативних асоціацій у поясненні розуміння їхньої сутності – особистісної (з превалюванням духовних цінностей) та, частково, соціальної цінності. Такі діти мають достатню самооцінку; демонструють достатню обізнаність у питаннях здоров`язберігаючої поведінки; проявляють готовність до самореалізації, планування та організації власного простору і часу. Є достатньо активними, але їх мотивація спрямована на особистісну цінність будь-якої діяльності, що проявляється у посередніх навичках аналізу власної ефективності;

- **середній рівень** – характеризується частковим усвідомленням сутності запропонованих понять у контексті особистісної цінності. Діти демонструють часткову обізнаність у питаннях здоров`язберігаючої поведінки, планування та організації власного простору і часу; нерідко проявляють активність, але за умови її відповідності їх бажанням та потребам (часто такі дії відбуваються за нагадування їхньої необхідності значимими дорослими та «за зразком»);

- **рівень нижче середнього** – характеризується низьким рівнем розуміння сутності пропонуєваних понять (з позиції особистісної цінності з превалюванням матеріальних цінностей). Такі діти мають низьку самооцінку; характеризуються низьким рівнем потреби у здоров`язберігаючій поведінці, відсутністю прагнення до самореалізації та життеорганізації; проявляють активність «з примусу», якій притаманний репродуктивний характер; не цінують життя і є пасивними його споживачами;

- **низький рівень** – характеризується неадекватно низьким рівнем розуміння сутності понять, що стосуються життя. Діти мають неадекватну самооцінку, характеризуються повною відсутністю прагнень самопрезентації, самореалізації та життеорганізації. Дітям цього рівня притаманний пасивно спостерігацький характер взаємодії зі світом, що проявляється у знеціненні власного життя.

Для вивчення рівня вихованості ціннісного ставлення до життя в дітей з функціональними обмеженнями нами було використано такі методи: анкетування, опитування (побудованим за технологією «Методики дослідження незакінчених речень» Сакса й Леві), проективну тестову методику «Я-реальне / Я-ідеальне», тестову методику знаходження кількісного рівня вираження самооцінки (С. Будасі), проективну тестову методику «Дерево цінностей», що дозволили виявити рівень сформованості власного «Я-образу» учасників експериментального дослідження; дослідити рівень усвідомлення дітьми власного ідеалу, моделі життєорганізації та системи цінностей; виявити здатність забезпечення власних потреб в умовах щоденної життєдіяльності, а також стан готовності до здійснення оцінювання життєвої ситуації та прогнозування власних шляхів успішної життєвої самореалізації.

За результатами проведених діагностичних зрізів нами було виявлено наступне: 27,52% дітей мають низький рівень сформованості ціннісного ставлення до життя; 18,73% – нижче середнього; 30,64% учасників констатувального етапу педагогічного дослідження показали середній рівень; у 17,9% респондентів виявлено достатній рівень; 5,26% дітей з функціональними обмеженнями мають високий рівень сформованості ціннісного ставлення до життя. На основі одержаних результатів для проведення формувального етапу педагогічного експерименту нами було обрано 58 осіб жіночої статі та 62 – чоловічої із загальної вибірки. Таким чином, експериментальну групу (далі по тексту – ЕГ) склали 120 осіб, 6,67% з яких мають високий рівень сформованості ціннісного ставлення до життя, 15,83% – достатній, 30,00% – середній, 16,67% – нижче середнього та 30,83% – низький. До складу контрольної групи (далі по тексту – КГ) увійшли інші 236 осіб, які брали участь у констатувальному етапі дослідження та показали такі рівні сформованості ціннісного ставлення до життя: високий – 3,39%, достатній – 18,64%, середній – 30,51%, нижче середнього – 31,78% та 15,68% низький.

Таблиця 1.

Порівняльна таблиця узагальнених результатів дослідження констатувального та контрольного етапів педагогічного дослідження в розрізі ЕГ та КГ, (%)

№ п/п	Рівні усвідомлення сутності термінів	ЕГ		КГ		Динаміка	
		Конст. етап	Контр. етап	Конст. етап	Контр. етап	ЕГ	КГ
1.	Високий рівень	6,67	9,17	3,39	3,39	+2,50	0,00
2.	Достатній рівень	15,83	35,83	18,64	19,07	+20,00	+0,42
3.	Середній рівень	30,00	40,00	30,51	33,05	+10,00	+2,54
4.	Нижче середнього рівень	16,67	15,00	31,78	31,78	-1,67	0,00
5.	Низький рівень	30,83	0,00	15,68	12,71	-30,83	-2,97

За результатами контрольного етапу експериментального дослідження (таблиця 1), метою якого було виявлення динаміки ефективності виховання в дітей з функціональними обмеженнями ціннісного ставлення до життя засобами арт-терапії, ми змогли констатувати позитивну динаміку змін, про

що свідчать високі показники експериментальної групи щодо сформованості ціннісного ставлення до життя. Так, високий рівень позитивна динаміка склала – в ЕГ + 2,5%, у КГ 0%; достатній – ЕГ +20%, КГ+0, 42%; середній – ЕГ +10%, а в той час як в учасників КГ лише +2,54%; нижче середнього рівня – в ЕГ –1,67%, КГ 0%; низький рівень в ЕГ склав –30,83% та в КГ – усього – 2,97%.

За результатами статистичної обробки даних (застосування t-критерію Стьюдента) виявлено, що зміни у вихованості ціннісного ставлення до життя засобами арт-терапії є статистично значущими лише в дітей з функціональними обмеженнями експериментальної групи.

Отже, ефективність розробленої моделі та методики виховання ціннісного ставлення до життя в дітей з функціональними обмеженнями засобами арт-терапії на основі реалізації організаційно-педагогічних умов доведена. Вірогідність результатів дослідно-експериментальної роботи підтверджено за допомогою методів математичної статистики.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз філософської, психологічної та педагогічної літератури з проблеми дослідження дозволив дослідити основні етапи становлення та розвитку ціннісно-орієнтаційного підходу у вітчизняній та зарубіжній освітній практиці та надав можливість здійснити дефінітивний аналіз ключових понять дослідження. Розгляд проблеми виховання в дітей з функціональними обмеженнями ціннісного ставлення до життя в контексті наукової рефлексії в педагогічній спадщині минулого та сучасності засвідчив неабияку увагу до цього питання з боку громадських діячів і педагогів ХХ ст., коли увага освітян зосередилася на питаннях створення відповідних умов для саморозвитку, самоствердження та самореалізації таких дітей через упровадження новітніх технологій інклюзивної освіти та вдосконалення виховних процесів, що діють у соціальній сфері в рамках організації психолого-педагогічного супроводу.

Здійснений ретроспективний аналіз наукових праць з питань ціннісного виховання дітей засвідчив, що такий інтерес науковців зумовлений усвідомленням, що саме цінності є тією інтегративною ланкою, які поєднують особистісний життєвий вибір особистості та суспільно схвалений ідеал життя, поєднання яких визначає вектор виховних зусиль суспільства. На основі проведеного дослідження нами визначено поняття «ціннісне ставлення до життя життя у дітей з функціональними обмеженнями» як сукупність світоглядних установок дитини, що базуються на визнанні людини та її життя найвищою цінністю, адекватному уявленні про образ власного «Я» та системі знань про механізми ефективної життєвої самореалізації, що спонукають до життєстверджувальної поведінки на основі сформованих практичних умінь.

Здійснений аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду арт-терапевтичного супроводу дітей з функціональними обмеженнями засвідчив значну ефективність використання арт-терапії як засобу ціннісного виховання. Творчий акт, що збагачує внутрішній світ дитини-митця, дозволяє мобілізувати та розвинути її внутрішні ресурси, допомагає відкрити шлях до себе та пізнати духовні квінтесенції людства чуттєвою мовою серця, а не лише раціональним розумом.

2. З метою вивчення реального стану вихованості в дітей з функціональними обмеженнями ціннісного ставлення до життя нами було визначено низку критеріїв, показників (рефлексивний: сформованість образу «Я» та адекватність самооцінки дитини з функціональними обмеженнями; аксіологічний: наявність власного ідеалу людини та моделі ефективної життєвої самореалізації та сформованість системи життєстверджувальних ціннісних орієнтацій; когнітивний: знання сутності ключових понять, що визначають ціннісне ставлення до життя та обізнаність у формах ефективної життєорганізації та самореалізації; праксіологічний: сформованість умінь цілепокладання та планування власної життєвої самореалізації, сформованість умінь здійснення власної ефективної життєдіяльності) та рівнів (високий, достатній, середній, нижче середнього, низький) вихованості ціннісного ставлення до життя в дітей з функціональними обмеженнями.

Результати констатувального етапу педагогічного експерименту засвідчили превалювання середнього (30,64%), нижче середнього (18,73%) та низького рівнів (27,52%) вихованості в дітей з функціональними обмеженнями ціннісного ставлення до життя.

3. На основі результатів емпіричних досліджень та у відповідності до поставлених завдань нами було розроблено модель виховання в дітей з функціональними обмеженнями ціннісного ставлення до життя засобами арт-терапії, в основу якої лягли визначені та обґрунтовані організаційно-педагогічні умови (застосування в системі психолого-педагогічного супроводу дітей з функціональними обмеженнями тренінгових форм арт-терапевтичної роботи; забезпечення наскрізного арт-терапевтичного супроводу дітей з функціональними обмеженнями; організація конструктивної художньо-творчої арт-терапевтичної взаємодії дітей з функціональними обмеженнями та їхніми батьками). Реалізація визначених умов здійснювалася у відповідності до обґрунтованих у методологічному та процесуальному блоках моделі принципів, методів та організаційних форм виховання ціннісного ставлення до життя через впровадження розвивальної модульно-тренінгової арт-терапевтичної програми «Подорож країною цінностей»; пізнавально-розвивальні (перегляд театральних вистав і концертів; екскурсії; заочні мандрівки), художньо-творчі (гурткова робота; арт-студії; інтегрований театр) та творчо-розважальні (фестивалі творчості й талантів; святково-концертні програми; конкурсно-розважальні програми) форми організації арт-терапевтичного супроводу та організацію конструктивної художньо-творчої арт-терапевтичної взаємодії дітей з функціональними обмеженнями та їхніх батьків під час проведення соціально-педагогічних інтегративних заходів (табори-семінари, «Батьківська школа», «Літня школа», «Сімейна майстерня»).

4. Експериментальна перевірка ефективності розробленої моделі та методики реалізації організаційно-педагогічних умов виховання в дітей з функціональними обмеженнями ціннісного ставлення до життя засобами арт-терапії на контрольному етапі педагогічного експерименту засвідчила наявність позитивної динаміки респондентів експериментальної групи в порівнянні з констатувальним етапом. Так, високий рівень позитивна динаміка склала – в ЕГ + 2,5%, у КГ 0%; достатній – ЕГ +20%, КГ+0, 42%; середній – ЕГ +10%, а в той час як в учасників КГ лише +2,54%; нижче середнього рівня

– в ЕГ –1,67%, КГ 0%; низький рівень в ЕГ склав –30,83% та в КГ – усього – 2,97%.

Аналіз результатів дослідницько-експериментальної перевірки ефективності розроблених організаційно-педагогічних умов виховання в дітей з функціональними обмеженнями ціннісного ставлення до життя засобами арт-терапії підтвердив їх педагогічну доцільність, про що засвідчили дані щодо динаміки зростання за усіма критеріями та показниками: сформованості образу «Я» та самооцінки в дітей з функціональними обмеженнями; характеру їх ідеалу та образу майбутньої ефективної життєвої самореалізації; системи життєстверджувальних ціннісних орієнтацій та обізнаності щодо сутності ключових понять, що визначають ціннісне ставлення до життя, а також способів та механізмів ефективної життєвої самореалізації; наявності умінь цілепокладання та планування власної життєвої самореалізації, а також ефективної власної щоденної життєдіяльності.

Отже, мети дослідження досягнуто, гіпотезу підтверджено, завдання виконано. Методичні матеріали, що були розроблені та апробовані в процесі дослідження, можуть використовуватися під час організації виховної роботи в умовах інклюзивної освіти та Центрах соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями. Проте проведене дослідження не претендує на вичерпне розв'язання проблеми виховання в дітей з функціональними обмеженнями ціннісного ставлення до життя. Подальшого вирішення потребують як питання употужнення методичної бази виховання ціннісного ставлення до життя в дітей з функціональними обмеженнями засобами арт-терапії, так і підготовки фахівців до реалізації означених завдань, особливо в умовах інклюзивної освіти.

Зважаючи на актуальність досліджуваної теми, вважаємо за доцільне впровадити у виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів, що працюють у контексті реалізації ідей інклюзивної освіти та Центрив соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями авторську модель виховання ціннісного ставлення до життя в дітей з функціональними обмеженнями засобами арт-терапії.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Хіля А. В. Арт-терапія як об'єкт наукового дослідження в працях зарубіжних та вітчизняних учених / А. В. Хіля // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології : наук. журнал [унесений до Переліку наукових фахових видань України з педагогічних наук та до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus]. – Суми : Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2016. – № 5 (59). – С. 394–405.
2. Хіля А. В. Використання діагностичного потенціалу арт-терапевтичних технологій у соціальній роботі в Україні / А. В. Хіля // Педагогічна освіта: теорія і практика : зб. наук. пр. [унесений до Переліку наукових фахових видань України з педагогічних наук та до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus]. – Кам'янець-Подільський, 2017. – Вип. 22. – С. 221–227.
3. Хіля А. В. Використання методів музичної терапії як складової психолого-педагогічного супроводу дітей з функціональними обмеженнями в умовах

центрів реабілітації / А. В. Хіля // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. Педагогіка та психологія. – Чернівці : Чернівецький національний університет, 2014. – Вип. 701. – С. 169–177.

4. Хіля А. В. Організація навчально-виховного процесу початкової школи в умовах інклюзивної освіти: законодавчий аспект / А. В. Хіля // Наук. вісн. Миколаїв. держ. ун-ту імені В. О. Сухомлинського: зб. наук. пр. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2013. – Вип. 1.43 (93). – Т.1. – С. 219–223.
5. Хіля А. В. Особливості педагогічного супроводу дітей з функціональними обмеженнями в системі ЦСССДМ / А. В. Хіля // Наук. зап. Вінниць. держ. пед. ун-ту. Серія: Педагогіка і психологія : зб. наук. пр. [редкол. : В. І. Шахов (голова) та ін.]. – Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2011. – Вип. 34. – С. 457–462.
6. Хіля А. В. Реалізація діагностичного та корекційно-розвивального потенціалу арт-терапії в соціальній роботі з дітьми з кризових сімей (зокрема дітьми з функціональними обмеженнями) / А. В. Хіля // Scientific Journal «ScienceRise: Pedagogical Education» [внесений до Переліку наукових фахових видань України з педагогічних наук та до міжнародних наукометричних баз Index Copernicus, РИНЦ, Crossref та ін.]. – № 11 (7). – 2016. – С. 37–42.
7. Хіля А. В. Сприяння особистісній ідентифікації дітей з функціональними обмеженнями засобами арт-терапії в умовах центрів соціально-психологічної реабілітації / А. В. Хіля // Наук. зап. Вінниць. держ. пед. ун-ту. Серія: Педагогіка і психологія : зб. наук. праць [редкол. : В. І. Шахов (голова) та ін.]. – Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2016. – Вип. 48. – С. 142–147.

Статті в зарубіжних наукових періодичних виданнях

8. Хіля А. В. Реализация диагностического потенциала арт-педагогической поддержки личности в онтогенезе : сб. матер. междунар. науч. практ. конф. (Брест, 19–20 апр. 2012 г.). – Брест : Альтернатива, 2012. – С. 182–185.
9. Хіля А. В. Актуальные вопросы инклюзивного обучения в Украине / А. В. Хіля // Recenzuojamastestinis mokslo straipsniu rinkinys. Socialinis ugdimas: postmodernios visuomenes issukiai vaiku ir jaunimo socializacijai – VII. – Vilnius, BMK LEIDYKLA, 2014. – С. 53–57.
10. Khilya A. V. Current issues of inclusive education in Ukraine / Anna Viktorivna Khilya // The Ninth International Congress on Social Sciences and Humanities. Proceedings of the Congress (December 2, 2016). «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH [внесений до міжнародних наукометричних баз РИНЦ, Crossref]. – Vienna. 2016. – P. 40–45.

Науково-методичні розробки

11. Хіля А. В. Подорож країною «Якія»: Виховання ціннісного ставлення до життя в дітей (дітей з функціональними обмеженнями, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах) через компонент «Я-особистість» засобами арт-терапії / А. В. Хіля. – Вінниця : Вінницький обласний друкарня, 2015. – 40 с.

12. Хіля А. В. Таємниця в колі. Кишенькова книжечка анти-стрес виконана в рамках проекту «Сімейний арт-простір: створення позитивного середовища для збереження родинних зв'язків між прийомними дітьми та батьками, батьками-вихователями та біологічними дітьми» за підтримки Вінницької ОДА / А. В. Хіля. – Вінниця : Вінниц. обл. друк., 2015. – 24 с.
13. Хіля А. В. Арт-терапія в системі засобів виховання ціннісного ставлення до життя в дітей та молоді з функціональними обмеженнями : метод. матер. // А. В. Хіля. – Ч. 1. – Вінниця, 2017. – 250 с.

АНОТАЦІЇ

Хіля А. В. Виховання в дітей з функціональними обмеженнями ціннісного ставлення до життя засобами арт-терапії. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Міністерство освіти і науки України, Вінниця, 2017.

Дисертація присвячена проблемі виховання в дітей з функціональними обмеженнями ціннісного ставлення до життя засобами арт-терапії. Визначені та теоретично обґрунтовані організаційно-педагогічні умови виховання в дітей з функціональними обмеженнями ціннісного ставлення до життя засобами арт-терапії. Розроблена й експериментально перевірена методика реалізації організаційно-педагогічних умов виховання в дітей з функціональними обмеженнями ціннісного ставлення до життя на основі використання засобів арт-терапії в процесі застосування в системі психолого-педагогічного супроводу дітей з функціональними обмеженнями тренінгових форм арт-терапевтичної роботи, забезпечення наскрізного арт-терапевтичного супроводу дітей з функціональними обмеженнями під час організації конструктивної художньо-творчої арт-терапевтичної взаємодії дітей з функціональними обмеженнями та їхніх батьків.

У роботі експериментально доведено, що спеціально організована арт-терапевтична робота з дотриманням означених організаційно-педагогічних умов сприяє як кількісним, так і якісним змінам у рівні сформованості ціннісного ставлення до життя в дітей з функціональними обмеженнями.

Ключові слова: діти з функціональними обмеженнями, виховання ціннісного ставлення до життя, організаційно-педагогічні умови виховання в дітей з функціональними обмеженнями ціннісного ставлення до життя засобами арт-терапії, методика реалізації організаційно-педагогічних умов.

Хіля А. В. Воспитание у детей с функциональными ограничениями ценностного отношения к жизни средствами арт-терапии. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского, Министерство образования и науки Украины, Винница, 2017.

Диссертационное исследование посвящено проблеме воспитания у детей с функциональными ограничениями ценностного отношения к жизни средствами арт-терапии. В работе представлены результаты обобщенного анализа научных исследований, посвященных вопросам жизнеутверждающих ценностей, особенностей процессов воспитания детей с функциональными ограничениями и возможностей использования арт-терапии в этом процессе; раскрыты теоретико-методологические основы воспитания ценностного отношения к жизни, определено содержание понятия «ценностное отношение к жизни у детей с функциональными ограничениями».

Особое внимание уделено воспитательному и терапевтическому потенциалу арт-терапии; проанализирована отечественная и зарубежная теория и практика реализации воспитательного потенциала арт-терапии, определено её место в структуре процесса воспитания ценностного отношения к жизни, диагностировано состояние воспитанности у детей с функциональными ограничениями этого отношения (по результатам констатирующего этапа педагогического эксперимента).

В диссертации предложена модель процесса воспитания ценностного отношения к жизни у детей с функциональными ограничениями средствами арт-терапии, включающей целевой (определяет цель – воспитание высокого уровня ценностного отношения к жизни у детей с функциональными ограничениями средствами арт-терапии); методологический (определяет принципы (гуманизации; связи воспитания с жизнью; непрерывности, системности, последовательности и преемственности воспитания; взаимоподдержки; коррекционно-компенсационной направленности воспитания и художественно-коррекционной действия) и методы (формирования сознания личности, стимулирования деятельности и поведения; самопознания и самовоспитания; эмоционального воздействия; активной и рецептивной арт-терапии) воспитания ценностного отношения к жизни у детей с функциональными ограничениями средствами арт-терапии); процессуальный (определяет организационно-педагогические условия, критерии и показатели воспитания ценностного отношения к жизни у детей с функциональными ограничениями средствами арт-терапии) и результативный блоки (отражает конечный результат воспитательного процесса и уровня сформированности ценностного отношения к жизни у детей с функциональными ограничениями средствами арт-терапии).

Разработанные модель и методика воспитания ценностного отношения к жизни у детей с функциональными ограничениями средствами арт-терапии содержат в своей основе три организационно-педагогические условия. Реализация первого предполагает включение в воспитательный процесс развивающей модульно-тренинговой арт-терапевтической программы «Путешествие по стране ценностей», которая построена по принципу путешествия «Страной «Якия»» в соответствии с шестью содержательными модулями («Я-личность», «Физическое здоровье», «Психическое здоровья», «Семья», «Жизнеорганизация» и «Самореализация»). Второе условие предполагает обеспечение сквозного арт-терапевтического сопровождения детей с функциональными ограничениями посредством их участия в познавательно-развивающих, художественно-творческих и творческо-

развлекательных формах воспитательной работы. Реализация третьего организационно-педагогического условия, а именно – организация конструктивного художественно-творческого арт-терапевтического взаимодействия детей с функциональными ограничениями и их родителей – предусматривала проведение социально-педагогических интегративных мероприятий (лагеря-семинары, «Родительская школа», «Летняя школа», «Семейная мастерская»), в рамках которых происходила организация совместной художественно-творческой деятельности детей и родителей, что позволяло в непринужденной, теплой атмосфере совместной спонтанного творчества проявить свои чувства, познать внутренний мир членов своей семьи, получить новый опыт эффективного взаимодействия, почувствовать семейное единство.

Экспериментально доказано, что специально организованная арт-терапевтическая работа способна содействовать как количественным, так и качественным изменениям уровней воспитанности ценностного отношения к жизни детей с функциональными ограничениями.

Ключевые слова: дети с функциональными ограничениями, воспитание ценностного отношения к жизни, организационно-педагогические условия воспитания у детей с функциональными ограничениями ценностного отношения к жизни средствами арт-терапии.

Khilya A.V. Educating children with disabilities valuable attitude to life by means of art therapy. – Manuscript.

Thesis on attaining a scientific degree of the candidate of pedagogical sciences in specialty 13.00.07 - Theory and Methods of Education. – Vinnytsia State Mykhailo Kotsyubynskii Pedagogical University, Ministry of professional Education and Science of Ukraine, Vinnytsia, 2017.

The dissertation is devoted to the problem of educating children with disabilities valuable attitude to life by means of art therapy. Determined and theoretically sound organizational and pedagogical conditions of education of children with disabilities valuable attitude to life by means of art therapy. Developed and experimentally tested method of implementation of organizational and pedagogical conditions of education of children with disabilities valuable attitude to life through the use of art therapy in the inclusion in the system of psychological and educational support for children with disabilities training forms of art therapy work; providing the through art-therapy support children with disabilities; while structural organization of artistic and creative art-therapy interaction children with functional limitations and their parents

The paper experimentally proved that specially organized art therapeutic work in compliance with the aforementioned organizational and pedagogical conditions conducive to both quantitative and qualitative changes in the levels of value attitude to life of children with disabilities.

Key words: children with disabilities; educating of value attitude to life; organizational and pedagogical conditions of education in children with disabilities of value attitude to life by means of art therapy, realization methods of organizational and pedagogical conditions.